

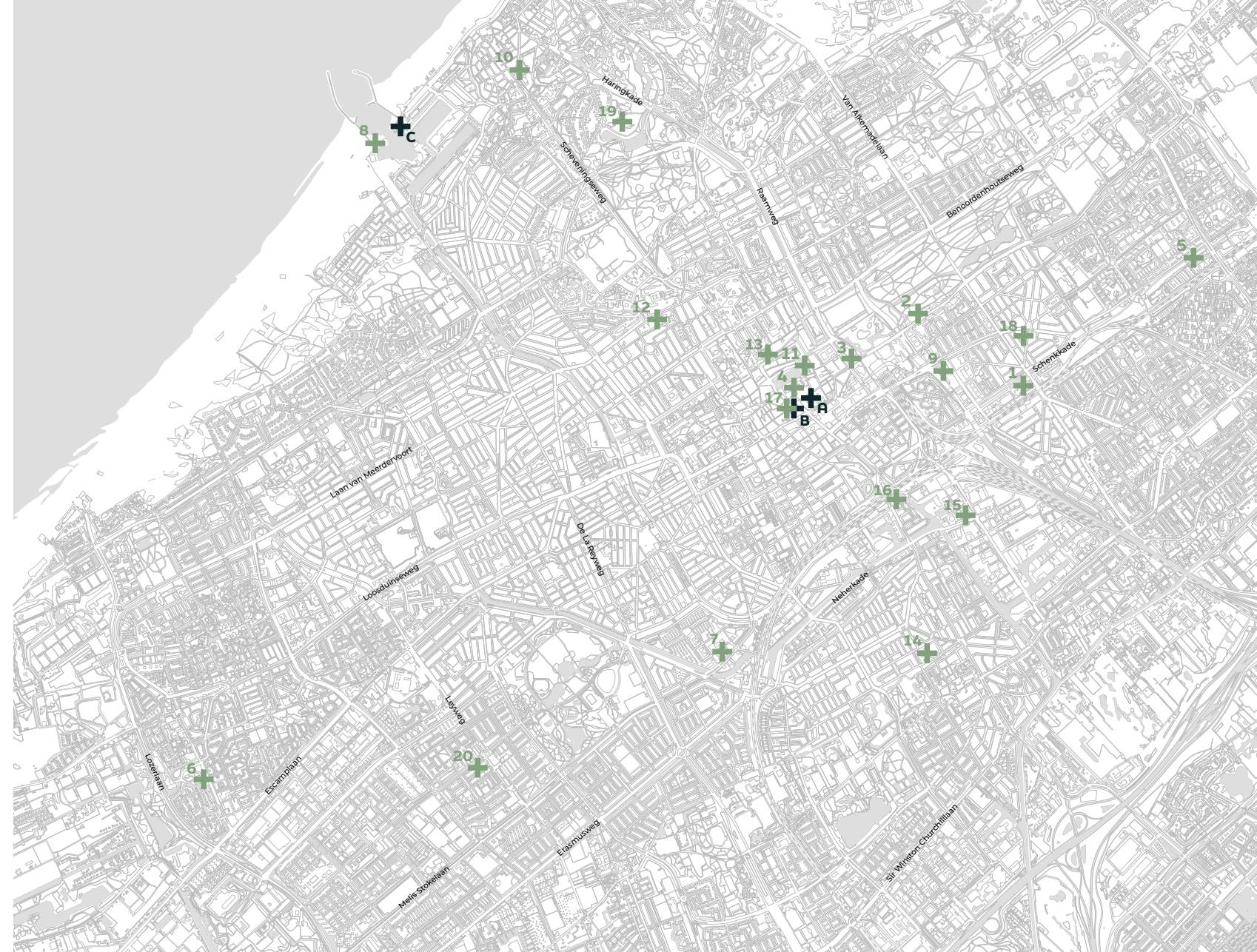
JAARVERSLAG 2024

ADVIESCOMMISSIE
OMGEVINGSKWALITEIT &
CULTUREEL ERFGOED

+ DEN HAAG

1	Anna van Hannoverstraat 4	24
2	Bezuidenhoutseweg 50	28
3	Bezuidenhoutseweg, Herengracht en Prinsessegracht (Paxhaven)	30
4	Binnenhof	32
5	Bordewijklaan 15	36
6	Forellendaal 440-1036	38
7	Fruitweg 23-27	40
8	Houtrustweg ongd. naast 590	42
9	Juliana van Stolberglaan 1	44
10	Jurriaan Kokstraat 280	46
11	Korte Vijverberg 7	48
12	Laan van Meerdervoort 70	50
13	Lange Voorhout 2	54
14	Paets van Troostwijkstraat 93	56
15	Poolsterstraat 30 en Binckhorstlaan 117 en 119	58
16	Rijswijkseweg 60-86A	60
17	Spuistraat 44	62
18	Stuyvesantplein 1	64
19	Van Stolkpark tussen Belvédèreweg en Duinweg	66
20	Vledderstraat 9-123 en Hengelolaan 182-394	68

A	Bagijnestraat 12	72
B	Spui 3 (Universiteit Leiden)	74
C	Visafslagweg 1BIS	76

JAARVERSLAG 2024

ADVIESCOMMISSIE
OMGEVINGSKWALITEIT &
CULTUREEL ERFGOED

Den Haag 6 juni 2025

Dit verslag is opgesteld ter kennisgeving aan de Gemeenteraad van Den Haag conform artikel 6:1 eerste lid van de Verordening adviescommissie omgevingskwaliteit en cultureel erfgoed Den Haag 2024. De commissie legt in dit document verslag van de door haar in 2024 verrichte werkzaamheden.

+ Colofon

Redactie

Afdeling Monumentenzorg en Welstand

Tekst

Afdeling Monumentenzorg en Welstand
Marieke Berkers

Ontwerp

IM VormCommunicatie

Drukker

DEX

Oplage

300 exemplaren

Met dank aan

Medewerkers afdeling Monumentenzorg en Welstand,
architecten en opdrachtgevers.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag
worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een
geautomatiseerd bestand, of openbaar gemaakt, in
enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande
toestemming van de auteurs.

De afbeeldingen/artist impressies in dit jaarverslag zijn
geen bouwtekeningen maar artistieke sfeerimpressies.
Het werkelijke resultaat kan in alle opzichten afwijken
van de afbeeldingen. Aan deze afbeeldingen kunnen
daarom op geen enkele wijze rechten worden ontleend.

Inhoud

- 4 Voorwoord voorzitter
- 6 De Adviescommissie omgevingskwaliteit en cultureel erfgoed
- 8 De leden van de Adviescommissie omgevingskwaliteit en cultureel erfgoed
- 14 Duurzaam voortbouwen aan de stad
- 22 **+ Projecten**
- 70 **+ Opgeleverd**
- 78 Cijfers

Voorwoord

Dit is het eerste jaarverslag van de Adviescommissie omgevingskwaliteit en cultureel erfgoed Den Haag. Omdat op 1 januari 2024 eindelijk de Omgevingswet in werking is getreden, heten we niet meer de Welstands- en Monumentencommissie.

Het is niet zo dat we opeens een heel andere commissie zijn, of dat we heel anders zijn gaan adviseren. Of dat we nu direct heel andere plannen ter beoordeling krijgen. In aanloop naar de invoering van de Omgevingswet heeft de commissie de afgelopen jaren al inhoud gegeven aan de denkrichting van de wet; meer integraal adviseren, vanuit een breder perspectief en vroeger in het proces. En niet zozeer alleen beoordelen waarom iets niet kan, maar vooral ook zoeken naar mogelijkheden hoe wel. Ook hebben we onze ‘interne’ rol uitgebouwd door o.a. intensiever met de stedenbouwkundige afdeling te sparren en ieder jaar een verslag te maken met ook een meer beschouwend, agenderend essay.

Inmiddels worden er ook nieuwe beleidsdocumenten in het kader van de Omgevingswet opgeleverd. Zo is recent de Omgevingsvisie Den Haag 2050 gepubliceerd en ter

inzage gelegd. Ook is er hard gewerkt aan de Nota omgevingskwaliteit Den Haag. Deze wordt binnenkort in de gemeenteraad besproken. De nota is hét toetsingskader voor de advisering van de adviescommissie voor de advisering over omgevingsvergunningen. Het is een eerste versie om te zorgen dat het beleid en de advisering over omgevingskwaliteit aansluit bij de nieuwe wet. In de geest van de Omgevingswet en de Omgevingsvisie zal er verder worden gewerkt aan een 2.0-versie.

In onze essays van de jaarverslagen van 2021-2022 (Stad in Verdichting) en 2023 (Krachtiger in zachte waarden) hebben we al over de nieuwe beleidskaders gefilosofeerd en suggesties gedaan voor meer en beter beleid. Dit beleid is nodig om de verdichtingsopgave waar Den Haag voor staat en de brede doelen op het gebied van gezondheid, welzijn en klimaat te realiseren.

In het essay van dit jaar, dat u verderop in dit jaarverslag aantreft, proberen we meer grip te krijgen op het begrip duurzaamheid en dit te koppelen aan het belang van doorontwikkelen of liever gezegd ‘voortbouwen’ aan de stad met oog voor de Haagse geschiedenis en identiteit.

In de bezetting van de commissie zijn afgelopen jaar wisselingen geweest. Na het verstrijken van de maximale wettelijke termijn zijn twee commissieleden opgevolgd door nieuwe leden: landschapsarchitect Philomene van der Vliet geeft het stokje door aan landschapsarchitect Berdie Olthof en architectuurhistoricus Wijnand Galema is opgevolgd door architectuurhistoricus Annuska Pronkhorst. Berdie en Annuska stellen zich verderop in dit jaarverslag aan u voor.

Het afgelopen jaar zijn er weer veel en verschillende plannen ter advisering aan de commissie voorgelegd. Spectaculaire nieuwbouw woningbouwcomplexen zoals bijvoorbeeld Mares, het luxe woongebouw aan de Derde Haven in Scheveningen, de twee woontorens van The Grace aan de Rijswijkseweg en Boogiewood op de Binckhorst, een van de grootste CLT-houtbouw projecten van Nederland. Kleinere en grotere culturele projecten, zoals het toegankelijk maken van de bunkers in het Van Stolkpark en de verbouwing en uitbreiding van het Haags Historisch Museum.

Iets meer bescheiden, maar niet minder belangrijke stedelijke vernieuwingsprojecten zoals de transformatie van het woongebouw aan van de Laan van Meerdervoort 70. De school aan de Paets van Troostwijkstraat, eindelijk eens geen sloop-nieuwbouw van een school, maar een prachtige verbouwing en uitbreiding. En nog talloze grotere en kleinere projecten die soms opvallend en spraakmakend zijn, vaak ook per stuk bescheiden zijn, maar bij elkaar van grote invloed op de ontwikkeling van Den Haag. Een selectie van deze verscheidenheid aan projecten is in dit jaarverslag ter illustratie opgenomen.

Veel leesplezier.

Ir. Marc Reniers
Voorzitter Adviescommissie omgevingskwaliteit en cultureel erfgoed

De Adviescommissie omgevingskwaliteit en cultureel erfgoed

In de raadsvergadering van 9 november 2023 zijn de toen zittende leden van de Welstands- en Monumentencommissie herbenoemd als lid van de Adviescommissie omgevingskwaliteit en cultureel erfgoed Den Haag. Een opvolger van de Welstands- en Monumentencommissie was nodig vanwege de inwerking-treding van de Omgevingswet, waarin het woord welstand en een welstandscommissie niet meer voorkomen.

De onafhankelijke leden van de nieuwe commissie adviseren het college van burgemeester en wethouders en via het college de raad over omgevingskwaliteit en

cultureel erfgoed. Het doel van de commissie is de kwaliteit van het uiterlijk van bouwwerken en de bescherming van cultuurhistorie te bevorderen en te bewaken. De onafhankelijkheid van de commissie en de vorm waarin zij communiceert – een advies – maken dat de commissie vrij kan praten over de kwaliteit van de stad, zonder andere belangen dan die kwaliteit af te hoeven wegen.

In haar 'bewakende' rol toetst de commissie aanvragen voor een omgevingsvergunning aan de Welstandsnota Den Haag 2017 en beoordeelt zij de impact van aanvragen op de beschermde waarden van beschermde monument en stadsgezichten. De welstandsnota wordt naar verwachting in de loop van 2025 vervangen door de Nota omgevingskwaliteit Den Haag 2025. Een nota die beter aansluit bij de veranderende rol van de

adviescommissie en voorsortert op een bredere inzetbaarheid van de commissie. Die verbreding hangt nauw samen met de vaststelling van de Omgevingsvisie Den Haag 2050 en met de discussie over een integraal kwaliteitssysteem naar aanleiding van het advies van kwartiermaker Hilde Blank, *Naar een nieuw kwaliteits-systeem voor de gemeente Den Haag*.

De Haagse Welstands- en Monumentencommissie was altijd al een bredere commissie, met naast architecten deskundigen op het gebied van monumenten en cultuur-historie, stedenbouw, landschap en openbare ruimte. De Adviescommissie omgevingskwaliteit en cultureel erfgoed heeft dezelfde samenstelling. Deze samenstelling is de voorwaarde voor een integrale beoordeling en doet recht aan de unieke integrale omgevingskwaliteit van Den Haag.

In haar 'bevorderende' rol voert de commissie vooroverleggen met architecten en is een gesprekspartner voor bijvoorbeeld de gemeentelijke monumentenadviseurs en de afdeling Stedenbouw & Planologie. De deskundige op het gebied van landschap en openbare ruimte vertegenwoordigt de commissie in de gemeentelijke Adviescommissie Openbare Ruimte (Acor).

Adviescommissie omgevingskwaliteit en cultureel erfgoed Den Haag

De hamerstukkenlijst

Tot 1 januari 2024 werd een deel van de bouwplannen en beginselplannen los van commissie beoordeeld, mogelijk gemaakt door de zogenaamde Kan-bepaling (artikel 6.2 van het Besluit omgevingsrecht). Die mogelijkheid is met de inwerkingtreding van de Omgevingswet vervallen. De Verordening adviescommissie omgevingskwaliteit en cultureel erfgoed 2024 legt de verantwoordelijkheid voor alle advisering bij de commissie. Wel kan de commissie de advisering toewijzen aan enkele commissieleden of het secretariaat van de commissie. Die adviezen worden via een hamerstukkenlijst vastgesteld.

Afdeling Monumentenzorg en Welstand

De leden van de Adviescommissie omgevingskwaliteit en cultureel erfgoed

Per 1 januari 2024 zijn alle zittende leden van de Welstands- en Monumentencommissie benoemd als lid van de nieuwe Adviescommissie omgevingskwaliteit en cultureel erfgoed Den Haag. Philomene van der Vliet en Wijnand Galema namen in mei 2024 afscheid van de commissie. In hun plaats zijn Annuska Pronkhorst en Berdie Olthof benoemd. Annuska is als architectuurhistoricus deskundige op het gebied van monumenten en cultuurhistorie. Berdie is deskundige op het gebied van landschap en openbare ruimte. Ook vertegenwoordigt zij de commissie in de Advies Commissie Openbare Ruimte (ACOR) Aan hen is gevraagd wie zij zijn, hoe zij Den Haag zien vanuit hun eigen expertise en hoe zij hun rol binnen de commissie zien. Aan de hand van deze vragen vertellen zij hun verhaal.

Leden 2024

Marc Reniers	voorzitter	
Franz Ziegler	stedenbouwkundig lid	
Joris Molenaar	deskundige monumenten en cultuurhistorie	
Alexander Pols	architectlid	
Frederik Pöll	architectlid	
Margien Oepts	stedenbouwkundig lid	
Annuska Pronkhorst	deskundige monumenten en cultuurhistorie	vanaf 18 mei 2024
Berdie Olthof	deskundige landschap en openbare ruimte	vanaf 18 mei 2024
Philomene van der Vliet	deskundige landschap en openbare ruimte	tot 17 mei 2024
Wijnand Galema	deskundige monumenten en cultuurhistorie	tot 17 mei 2024

Voorstellen

Annuska Pronkhorst

Mijn naam is Annuska Pronkhorst en ik ben architectuur-historicus. Mijn bureau, Crimson Historians & Urbanists, ontwikkelt strategieën voor de stad door middel van historisch onderzoek. We verrichten onder meer onderzoek naar naoorlogse architectuur en stadsontwikkeling en werken aan herontwikkelings- en transformatie-projecten. Daarnaast heb ik de afgelopen zes jaar deel uitgemaakt van de Commissie Ruimtelijke Kwaliteit (nu COK) in Amsterdam.

Ik vind Den Haag een fascinerende stad, omdat het het democratische hart van Nederland is en zich presenteert als internationale stad van vrede en recht. Tegelijkertijd is Den Haag ook een superdiverse stad waar doodgewone mensen leven. De verschillende belangen botsen soms zichtbaar in de bebouwde omgeving. Daarnaast moeten er in Den Haag veel woningen bijkomen, maar is er weinig plek beschikbaar. De noodzakelijke verdichting staat regelmatig op gespannen voet met het behoud van de historische identiteit van de stad.

Mijn rol is om vanuit het verleden ontwikkelingen te duiden, aandacht te vragen voor structuren en bebouwing (denk bijvoorbeeld aan Den Haag Zuidwest) en de ruimtelijke samenhang te bewaken. Ook wanneer een gebouw of ensemble geen formele erfgoedstatus heeft, is er vaak sprake van cultuurhistorische relevantie en is het nodig deze zichtbaar te houden bij nieuwe ontwikkelingen.

De verduurzaming van de stad begint langzaam vorm te krijgen, we zien veel renovatie en soms toepassingen met biobased materialen. Het valt me op dat in Den Haag nog heel gemakkelijk over sloop-nieuwbouw wordt gedacht. Regelmatig zien we projecten waarbij bestaande bebouwing zonder blikken of blozen van de kaart wordt

gegumd. Dit is niet alleen zorgelijk vanwege cultuur-historische continuïteit, maar zeker ook vanuit duurzaamheid. Een nieuw gebouw, hoe duurzaam ook, maakt het verlies van sloop nooit goed.

Berdie Olthof

Sinds dit jaar ben ik het nieuwe commissielid voor landschap en openbare ruimte. Ik heb landschapsarchitectuur in Wageningen gestudeerd en daarna een postdoctorale studie gevolgd voor stedenbouw, architectuur en landschap. Als landschapsarchitect werk ik graag aan grote, complexe opgaven, zoals landschappelijke inpassingsplannen voor infrastructuur, ontwerpen voor landschapsparken en de ontwikkeling van groene steden.

Den Haag spreekt tot mijn verbeelding en kan mij ontroeren. Ik hou van het omringende landschap, de landgoederen, parken en pleinen. De stad is op een prachtige manier verankerd aan de ondergrond en het allesbepalende watersysteem. Tot op de dag van vandaag zie je de ligging van de strandwallen terug in de langgerekte groenstructuur van de Hofvijver en het Lange Voorhout, via het Malieveld en de Koekamp naar het Haagse Bos en de landgoederen bij Wassenaar. Vanuit Den Haag Centraal stap je meteen op de historische grond van het Haagse Bos, inmiddels geflankeerd door een indrukwekkende skyline. Het ontwerpplezier spat van de stad af.

Ik zie het als mijn belangrijkste taak plannen beter en scherper te maken. Daarbij helpt dat ik weet hoe het is om aan de andere kant van de tafel te zitten. Elk bouwplan kan met aandacht voor natuurlijke tuinen, groene daken en gevelbeplantingen ecologische meerwaarde geven aan de stad. Den Haag is niet alleen een thuis voor ruim 550.000 mensen, maar ook voor vele planten en dieren.

Opvallend is de breedte van de bouwinitiatieven die we voorgelegd krijgen: van een particuliere opdrachtgever die op een binnenterrein in Bezuidenhout een huis voor zijn ouders wil bouwen tot hoogbouwbouwplannen met 350 appartementen in de Binckhorst. Vanuit mijn eigen expertise is opvallend dat binnen de stad soms verrassend veel ruimte is voor ecologische ontwikkeling, zoals bij de herinrichting van sportparken. Een heel mooi aspect is dat je ineens de samenhang kan zien tussen de afzonderlijke projecten. We kregen verschillende bouwprojecten aan de Scheveningseweg voorgelegd, die alle voorzien waren van plannen voor natuurlijke tuinen. Die tuinen vormen samen een reeks van ecologische stepping stones in de stad.

Leden 2024

Marc Reniers

Wijnand Galema

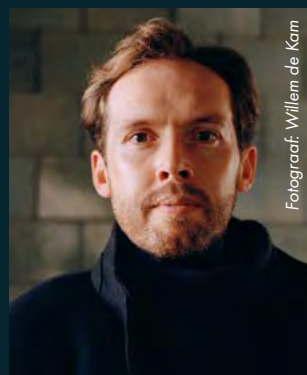
Philomene van der Vliet

Franz Ziegler

Joris Molenaar

Frederik Pöll

Margien Oepts

Alexander Pols

Annuska Pronkhorst

Berdie Olthof

Duurzaam voortbouwen aan de stad

Door Marieke Berkers

Den Haag beschikt over een gelaagde en diverse historie, met naast waardevolle gebouwen ook veel kwaliteit in landschappelijke en stedenbouwkundige structuren. Daarop voortbouwen bij stadsontwikkeling is een belangrijke ambitie die ook haar neerslag krijgt in beleid. In de ontwerpversie van de dit jaar vast te stellen Omgevingsvisie 2050. Thuis in een groene metropool aan zee benadrukt de gemeente het belang van doorontwikkelen met oog voor de Haagse geschiedenis en identiteit. Duurzaamheid, zoals de overgang naar een circulaire economie, is daarbij een belangrijk speerpunt. Maar in de praktijk blijken de ambities voortbouwen aan de stad en duurzaamheid zich juist vaak moeilijk tot elkaar te verhouden, zo constateert de Adviescommissie omgevingskwaliteit en cultureel erfgoed. Hoe komt dat? En wat is er nodig om een stadsontwikkeling voor elkaar te krijgen waarbij voortbouwen aan de stad en duurzaamheid elkaar juist versterken? Voor dit jaarverslag gingen de commissieleden hierover met elkaar in gesprek.

Duurzaamheid is een breed begrip. Wat de een als duurzaam aanmerkt, kan de ander als het tegenovergestelde beschouwen. Het is maar welk perspectief op duurzaamheid je hanteert. Zo kunnen bouwers van nieuwbouw trots vertellen over hoge duurzaamheidsnormen die zij hebben gehaald. Maar wat als daarvoor bestaande gebouwen, zoals woningen of scholen, zijn gesloopt? Bouwen zij met hun nieuwbouw echt op een duurzame wijze voort aan de stad? Een legitieme vraag, want laten we ons niet rijk rekenen. De milieubelasting en CO₂-uitstoot die sloop

oplevert, wordt in duurzaamheidsberekeningen vaak buiten beschouwing gelaten, maar bestaat in de werkelijkheid toch echt.

Wie holistisch kijkt, is gericht op samenhang tussen projecten, heeft oog voor zachte waarden en een blik op de lange termijn.

Bovenstaand voorbeeld zet twee perspectieven op duurzaamheid tegenover elkaar: eng versus holistisch.

Wie eng denkt, denkt projectgericht en legt de nadruk op de technische aspecten van duurzaamheid. Wie holistisch kijkt, is gericht op samenhang tussen projecten, heeft oog voor zachte waarden zoals gezondheid voor mens en dier en een blik op de lange termijn. De commissie wenst de stad een holistisch begrip van duurzaamheid toe. Wie wil sturen op een duurzame stadsontwikkeling heeft baat bij een integrale definiëring van ambities. Dat helpt bij een zorgvuldige afweging van argumenten rondom duurzaamheid en identiteit. Gepaard met passend instrumentarium zijn duurzaamheidsambities vervolgens in de fases van planontwikkeling en tijdens de uitvoering beter toetsbaar en handhaafbaar. Dat helpt bij het borgen van continuïteit en kwaliteit bij stadsontwikkeling.

De commissie ziet een holistische benadering echter nog onvoldoende terugkomen in de praktijk. In de plannen die ze voorbij ziet komen, ligt de nadruk vaak nog op technische duurzaamheid. Bijvoorbeeld een toepassing van een zogenaamd ZEP-pakket voor het isoleren van woningen, een Zeer Energiezuinig Pakket van isolatie van dak, gevel, vloer, glas, kozijnen en deuren met een

gevelafwerking in minerale strips. Dergelijke plannen stellen de commissie voor een dilemma. Ze voldoen aan duurzaamheidseisen, maar het inpakken van een gebouw met bijvoorbeeld een ZEP-pakket gaat doorgaans ten koste van de materiële beeldkwaliteit. Terwijl identiteit en herkenbaarheid belangrijk zijn bij duurzaam omgaan met de bestaande stad. Koester herkenbare plekken, ze geven mensen een gevoel van gehechtheid in de stad.

Koester herkenbare plekken, ze geven mensen een gevoel van gehechtheid in de stad.

De duurzaamheidswaarde van bovenstaande toepassing houdt bovendien enkel stand bij een tijdshorizon van zo'n vijfenzeventig jaar. Het materiaal van een ZEP-pakket is binnen pakweg tien of twintig jaar alweer verouderd. Wie echter bij het nadenken over bouwen een langere tijdshorizon hanteert, van zeg honderd of zelfs tweehonderd jaar, maakt andere keuzes rondom materiaalgebruik of constructies. Dan komen materialen in het vizier die circulair zijn, die uit elkaar te halen zijn

en herbruikbaar zijn. Precies dat is lastig met keramische of minerale strips. Deze zijn immers veelal op panelen of isolatiemateriaal geplakt en daardoor niet demontabel en herbruikbaar. Vanuit dat perspectief is de aloude baksteen een duurzamere keuze. Die zijn namelijk, mits gebakken in een energiebesparende productie en toegepast in een demontabele toepassing, wél herbruikbaar. En een bakstenen gebouw dat tweehonderd jaar meegaat, is ook duurzamer dan een gebouw beplakt met strips, dat na vijfenzeventig jaar dienst bewezen te hebben de sloophamer treft.

Duurzaam omgaan met de bestaande stad gaat voorbij de discussie over mooi of lelijk. Neem bijvoorbeeld de stadsdelen die in de tijd van de wederopbouw zijn gebouwd. Het aanzicht van de gevels van gebouwen uit deze bouwperiode is bij het brede publiek niet altijd even populair. Maar de ruimtelijke kwaliteit van dit soort buurten zit hem ook in andere zaken, bijvoorbeeld de stedenbouwkundige opzet en de groenstructuur, zoals de hoven. In de stedenbouw en gebouwen zit een zekere mate van overmaat. Die heeft kwaliteit, maar wordt bij nieuwbouw vaak vanuit oogpunt van

efficiency wegbezuinigd. Overmaat staat echter niet gelijk aan overbodige ruimte. Extra maat beantwoordt aan de behoefte aan meer aandacht voor de zachtere waarden in de stedenbouw en blokopbouw. Overmaat gaat bijvoorbeeld over prettige entrees en goede routes naar je woning, waar mensen ruimte hebben om even neer te strijken en een praatje te maken met de buurvrouw. Wanneer mensen zich veilig en geborgen voelen, van de gemeenschappelijke entree tot de eigen appartementsvoordeur, komt dat de sociale veiligheid in een gebouw ten goede. In de hoven en overige groenstructuren hebben volwassen groen en water ook betekenis voor klimaat en biodiversiteit. Duurzaam verdichten van dit type wijken vraagt dus om andere oplossingen dan sloop en nieuwbouw of volbouwen van hoven. Met slimme renovatie, optoppen en inbreiden kunnen ook met behoud van bestaande structuren en architectonische karakteristiek hier woningen worden toegevoegd.

Wie in de plannen duikt, ziet dat 'snel veel' bouwen niet zelden voorrang krijgt op 'duurzaam goed'.

Wie in de plannen duikt, ziet dat 'snel veel' bouwen niet zelden voorrang krijgt op 'duurzaam goed'. Woonkwaliteit delft regelmatig het onderspit door focus op de bouwsystematiek, waardoor architecten zich noodgedwongen beperken tot ontwerpen van gevels. Er is vaak onvoldoende oog voor goede woning-plattegronden. In dit kader dient ook de keuze voor hoogbouw als oplossing om snel veel woningen in de krappe ruimte toe te voegen kritisch te worden beschouwd. De vraag hoe mensen straks gaan leven in dit type gebouwen, blijkt vaak niet voldoende doordacht. Een verticale stad biedt wellicht voor enkelen prettig uitzicht op de Haagse duinen en de zee. Maar hoe ga je in verticale steden om met je burens als je ze in de krappe gemeenschappelijke ruimtes zoals gangen en liften nog amper kunt ontmoeten?

Leefbaarheid is ook een belangrijk thema als het gaat over een goed functionerende openbare ruimte. 'Want de stad is dat wat we delen', aldus de commissie. Daar waar de interactie plaatsvindt, komt de stad tot leven. In die ruimte dienen mensen zich prettig en veilig te voelen. Juist dat laatste is een thema dat zich in

Den Haag ook nadrukkelijk ruimtelijk manifesteert. Veiligheid is met recht een belangrijke opgave in een stad waar de nationale overheden en zo'n 500 internationale organisaties zoals het Internationaal Gerechtshof, Eurojust, Europol, Unicef, het Rode Kruis en ambassades huizen.

De traditie om veiligheid te betrekken bij de vormgeving van de stad is al eeuwenoud. Zo liepen er oorspronkelijk slotgrachten om het Binnenhof. De huidige Hofvijver maakte daar deel van uit. Zo'n slotgracht is een historisch voorbeeld van 'security by design', een ruimtelijke oplossing om de veiligheid van de stad en haar bewoners en gebruikers te waarborgen. Het is ook een mooi voorbeeld van een ontwerpkeuze die niet alleen antwoord geeft op problemen rondom veiligheid, maar ruimtelijk ook kwaliteit levert aan de stad. Precies de benadering die de commissie nu graag bij nieuwe opgaves ziet toegepast. In de renovatieplannen van het Binnenhof gaat dat goed, met de reconstructie van een gracht aan het Buitenhof. Elders ziet de commissie architecten vaak overdonderd raken door de complexiteit van

opgaven. Veiligheid komt soms wel vijf lagen diep de openbare ruimte in: hekken, poortjes, paaltjes, betonnen zwerfkeien tegen verkeer, et cetera. Terwijl ontwerpers met ontwerpkracht de sleutel in handen hebben om veiligheid zo vanzelfsprekend een plek te geven, dat het de kwaliteit van openbare ruimte niet tenietdoet.

Holistisch nadenken over een duurzame stadsontwikkeling vraagt om een cultuuromslag. Ontwerpkracht kan helpen om die omslag voorstelbaar en aantrekkelijk te maken. Het is een sterk middel om te laten zien hoe de stad van de toekomst eruit kan zien en duurzaam goed kan functioneren. Dat vraagt ook van ontwerpers om zich te herpositioneren in het ontwerpvak. De commissie ziet, wat ze duidt als ‘nieuw vakmanschap’ ontstaan. Dat begint bij goed kijken naar wat je op locatie aantreft en vanuit daar verder denken. Ook is er mondigesmaat aandacht voor de zoektocht naar een nieuwe esthetiek die de oude niet ondermijnt, maar aansluit op kansen die de circulaire economie te bieden heeft.

Zorg voor stedelijke ecosystemen die ‘eeuwigdurend’ in stand gehouden kunnen worden.

Den Haag begint overigens niet bij nul bij het maken van een cultuuromslag. Zo ziet de commissie dat er de afgelopen jaren flink is geïnvesteerd in ecologie. Het belang van een gezond bodem- en watersysteem wordt inmiddels door alle spelers in het veld onderkend. Ook biodiversiteit krijgt in plannen volop aandacht. Wat daarbij heeft geholpen, is de nationale richtlijn ‘water en bodem sturend’. Die zette een ander type denken over stadsontwikkeling in gang. In ontwikkel-processen werd dat merkbaar omdat landschaps-architecten vaker betrokken worden in vroegere stadia van plannenmaken en op de stedelijke schaal. Wie verdichtingsopgaven holistisch beschouwt, overdenkt ook de ecologie voor de lange termijn. Zorg voor goede groeiplaatsen waar bomen gezond oud kunnen worden en de ontwikkeling van stedelijke ecosystemen die ‘eeuwigdurend’ in stand gehouden kunnen worden.

De periode nadat het stof van (ver)bouwen is neergeslagen, de fase van beheer en handhaving, vraagt ook om aandacht als het om kwaliteitsborging gaat. Uitvoeren van plannen volgens vergunning is belangrijk, juist ook bij projecten die herhaald worden, zoals dakopbouwen. In de praktijk blijkt dat niet altijd te gebeuren. Niet enkel uit onwil, maar ook omdat vergunde plannen die trendsettend zijn niet laag-drempelig te raadplegen zijn. Deze beter toegankelijk maken helpt bij het delen van kennis.

Om de cultuuromslag verder op gang te helpen is helderheid in het beleid nodig, meent de commissie. De Omgevingsvisie Den Haag 2050 die in 2025 definitief zal worden gemaakt, biedt een gedegen basis. Op hoofdlijnen staat hierin welke richting de stad de komende jaren ruimtelijk op wil. Naast zo’n onderlegger zijn concrete beleidslijnen nodig om advisering gedragen door beleid beter te sturen op een preciezere toepassing van duurzaamheidsprincipes. De Nota omgevingskwaliteit 2025, die momenteel ook in de maak is, de herziening van de huidige Welstandsnota waaraan de Adviescommissie toetst, biedt aanzetten die

praktijkgericht zijn. Met deze nota durft de gemeente een statement te maken. Ze beschrijft erin Haagse principes waarop plannenmakers kunnen voortbouwen. De gemeente kiest daarmee dus voor een toekomst die de connectie met het verleden opzoekt.

Een richtlijn als ‘niet slopen, tenzij’ brengt een ander ontwikkelproces op gang dan ‘slopen kan, mits’.

De commissie daagt de gemeente uit nóg een stap verder te gaan in de verheldering van het beleid. Wees duidelijker in keuzes ten aanzien van duurzaamheid. Een richtlijn als ‘niet slopen, tenzij’ brengt een ander ontwikkelproces op gang dan ‘slopen kan, mits’, wat nu de norm is. Wie aan de slag gaat met een beleid van ‘niet slopen, tenzij’ vraagt initiatiefnemers om doorwrochter afwegingen te maken. Het levert hun ook meer bewustzijn op over wat er verloren kan gaan bij sloop.

Wees als gemeente ook helder over hoe je een circulaire economie voor elkaar wilt krijgen. Stel

eisen voor toepassing van circulaire bouw en biobased bouwmaterialen en -methoden waardoor de ambitie in de praktijk ook waargemaakt kan worden. Dergelijke aanscherpingen zijn noodzakelijk wil de commissie gericht kunnen sturen op een stad die duurzaam voortbouwt op de rijke kwaliteiten en identiteit die ze al heeft.

Dit essay is gebaseerd op een gesprek met de Adviescommissie omgevingskwaliteit en cultureel erfgoed dat begin 2025 plaatsvond.

Projecten

1	Anna van Hannoverstraat 4	24
2	Bezuidenhoutseweg 50	28
3	Bezuidenhoutseweg, Herengracht en Prinsessegracht (Paxhaven)	30
4	Binnenhof	32
5	Bordewijklaan 15	36
6	Forellendaal 440-1036	38
7	Fruitweg 23-27	40
8	Houtrustweg ongd. naast 590	42
9	Juliana van Stolberglaan 1	44
10	Jurriaan Kokstraat 280	46
11	Korte Vijverberg 7	48
12	Laan van Meerdervoort 70	50
13	Lange Voorhout 2	54
14	Paets van Troostwijkstraat 93	56
15	Poolsterstraat 30 en Binckhorstlaan 117 en 119	58
16	Rijswijkseweg 60-86A	60
17	Spuistraat 44	62
18	Stuyvesantplein 1	64
19	Van Stolkpark tussen de Belvédèreweg en Duinweg	66
20	Vledderstraat 9-123 en Hengelolaan 182-394	68

Anna van Hannoverstraat 4

Ontwerp : Barcode Architects

Op de locatie van het voormalige Ministerie van Sociale Zaken – een bijzonder voorbeeld van Post65 architectuur – wordt een woon-/werkcomplex ontwikkeld. Het ontwerp geleedt de gevel in herkenbare bouwdelen en maakt één complex, vergelijkbaar met andere bebouwing in de strook tussen het spoor en de Schenk. Essentieel en nog in ontwikkeling is een samenhangende openbare ruimte, over kavelgrenzen heen.

Bezuidenhoutseweg 50

Ontwerp : Team V Architecture

Het ontwerp van de nieuwbouw is een integraal ontwerp, waarin de architectuur en het (gebouwde) landschap zorgen voor een goede inpassing in de complexe omgeving. De locatie is gelegen in het beschermd stadsgezicht Haagsche Bos, op de overgang tussen het bos en de wijk Bezuidenhout, in een strook bebouwing die divers is. Het ontwerp reageert op elk van deze contexten.

Bezuidenhoutseweg, Herengracht en Prinsessegracht Paxhaven

Ontwerp: Ingenieursbureau Den Haag

Op deze markante plek bij de entree van de historische binnenstad wordt de oude structuur van het water hersteld door de aanleg van een kleine haven.

Aan de nieuwe haven wordt een voormalig transformatorhuis verbouwd tot een paviljoen met servicepunt. Het kenmerkende windkantermoedeldak blijft behouden. De nieuwe muur wordt in afwijkend metselwerk uitgevoerd met hergebruik van de bestaande stenen.

Binnenhof

Ontwerp: Karres en Brands - MerkX

Voor het Binnenhof zijn voor verschillende gebruikers en bouwdelen, inclusief de omsloten en de collectieve buitenruimte, verschillende architecten aangetrokken. Deze benadering doet de historische en kenmerkende diversiteit van het Binnenhof-complex recht. Ook voor de nieuwe toevoegingen – meest opvallend de nieuwe publieksentree en de terugkeer van een gracht aan de zijde van het Buitenhof – geldt dit. Deze nieuwe lagen herstellen en versterken de unieke positie van het Binnenhof in en als onderdeel van Den Haag.

© Absent Matter

© Absent Matter

© Absent Matter

© Absent Matter

Bordewijklaan 15

Ontwerp : AHH

Het Benelux-Bureau voor de Intellectuele Eigendom zetelt in een gebouw van architect Herman Hertzberger, een uniek werk in zijn oeuvre. De verduurzaming en vernieuwing van het kantoor is getekend door het bureau van Hertzberger. Het ontwerp maakt gebruik van de oorspronkelijke architectuurtaal en geeft het gebouw toekomst.

Forellendaal 440-1036

Ontwerp: Joost Boshuizen Architectuur

De verduurzaming van een appartementencomplex uit de jaren '70 leidt tot een aanzienlijke verandering van het uiterlijk. Maar omdat de architectonische compositie van het gebouw behouden blijft, doet de aanpassing recht aan de oorspronkelijke architectuur en de samenhang van Mariahoeve.

Fruitweg 23-27

Ontwerp: Wubben.Chan

Dit deel van de Fruitweg bestaat uit een jaren '50 ensemble met onder andere een voormalige farmaceutische fabriek, een gemeentelijk monument. De nieuwbouw wordt gerealiseerd in wat oorspronkelijk de tuin van de fabriek was. De hoofdopzet van het nieuwe bedrijfsgebouw reageert op de vorm van de kavel en de architectuur sluit aan op de monumentale fabriek. Beide aspecten zorgen ervoor dat bestaand en nieuw een overtuigend ensemble worden.

Houtrustweg ongd. naast 590

Ontwerp: 3XN

Als finale van de herontwikkeling van het voormalige Norfolk-terrein verschijnt op de kop van de Derde Haven, waar het Zuiderstrandtheater stond, een bijzonder appartementengebouw. Het gebouw is gericht op de haven, de stad, de duinen en de zee. Die vier sferen komen samen in één architectonisch ontwerp. Eén alzijdig object.

Juliana van Stolberglaan 1

Ontwerp: MVRDV

Kenmerkend voor het nieuwe hoofdkantoor van de ANWB zijn de uitnodigende entrees aan twee zijden en de doorwaadbaarheid van de begane grond, waaraan zich bijna uitsluitend publieke functies bevinden. In het hart van het gebouw is de publieke doorgang verbonden met de kantoorruimtes via een taps naar boven toelopend atrium.

Jurriaan Kokstraat 280

Ontwerp: Mariska van der Scheer

Het plan maakt deel uit van een kenmerkend stedenbouwkundig ensemble in Scheveningen. De hoeken van de bouwblokken met ronde koppen zijn door middel van een insnijding los gehouden van de bebouwing in de straten. Het toegevoegde volume is afleesbaar, maar voegt zich ook logisch in de bestaande gevelwand.

Korte Vijverberg 7

Ontwerp: DP6 architectuurstudio en Vis Architecten

De locatie van het Haags Historisch Museum vertelt de geschiedenis van de stad. Van het letterlijk voortbouwen op vroege fundamenteën tot de gegroeide aaneenschakeling van gebouwen en de nog herkenbare schietbaan. De herontwikkeling van het museum viert die geschiedenis en maakt het gebouw onderdeel van het verhaal van Den Haag.

Laan van Meerdervoort 70

Ontwerp: RoosRos Architecten

Met behoud van het casco en met nieuwe gevels wordt het kantoorgebouw getransformeerd tot woongebouw. Waar de architectuur van de jaren '70 eigentijds was én de verbinding met de omringende historische bebouwing zocht, sluiten de nieuwe gevels nadrukkelijker aan. Ondanks de schaal voegt het gebouw zich in het straatbeeld.

Lange Voorhout 2 (Kloosterkerk)

Ontwerp: GVB architecten BV

De gevel van de Kloosterkerk krijgt een meer herkenbare en bruikbare entree, maar met behoud van het gesloten karakter van de plint. Het aangepaste plaveisel voor de entree trekt de aandacht. Binnen worden ruimtes toegevoegd onder de balkons. Omdat de wanden terugliggen blijven de balkons wel als zodanig herkenbaar. Door het bruikbaar houden van de kerk is dit rijksmonument weer klaar voor de toekomst.

Paets van Troostwijkstraat 93

Ontwerp: KOW Architecten

Basisschool De Horizon bewoont een gebouw met alle kenmerken van de jaren '50. Meest opvallend is de combinatie van subtiel en rijk, bijvoorbeeld in het metselwerk. Bij de vernieuwing van de school wordt de vleugel aan de straat behouden en wordt daarachter een nieuwe laag toegevoegd. Een voorbeeldig samengaan van bestaand en nieuw.

Poolsterstraat 30 en Binckhorstlaan 117 en 119

Ontwerp: De Zwarte Hond – OZ architect

Op de hoek tussen de Binckhorstlaan en de Mercuriusweg is dit complex met een toren en een U-vormige dubbele stedelijke laag op een werkplint gepland, een van de grootste houtbouw projecten in Nederland. De geleding van het gebouw nuanceert de schaal en lost de verschillende functies, hoogtes en oriëntaties op. Het kleur- en materiaalgebruik verbindt de verschillende bouwdelen tot één gebouw.

Rijswijkseweg 60-86

Ontwerp: Mecanoo

Het ontwerp voor twee torens op een stedelijk basement stond eerder in het jaarverslag van 2021-2022. Een aanpassing van de bouwhoogtes is aangegrepen voor een integrale herziening van het ontwerp. Een complex dat zich opnieuw en duidelijker hecht in de omgeving door de sterkere contextualiteit van het ontwerp.

Spuistraat 44

Ontwerp: Studioschaeffer

Dit pand is gelegen in een bijzonder stukje binnenstad dat karakteristiek is door de kleinschalige opzet en gekenmerkt wordt door bescheiden panden met een kap. Met een modern klassieke vormgeving van de gevel sluit het plan aan op de schaal en de maat van de context. De zorgvuldige uitwerking van het plan doet recht aan de kwaliteit van het oorspronkelijke pand.

Stuyvesantplein 1

Ontwerp: Rentmeester Architects & Consultants

Naast het toevoegen van woonruimte zorgt dit plan voor een architectonische opwaardering van het bestaande pand en realiseert het een reeks duurzaamheidsambities. Door de kleine setback aan de voorzijde verbindt het plan de dakopbouwen in de Stuyvesantstraat met het Stuyvesantplein. De opbouw is zorgvuldig ontworpen en toekomstbestendig.

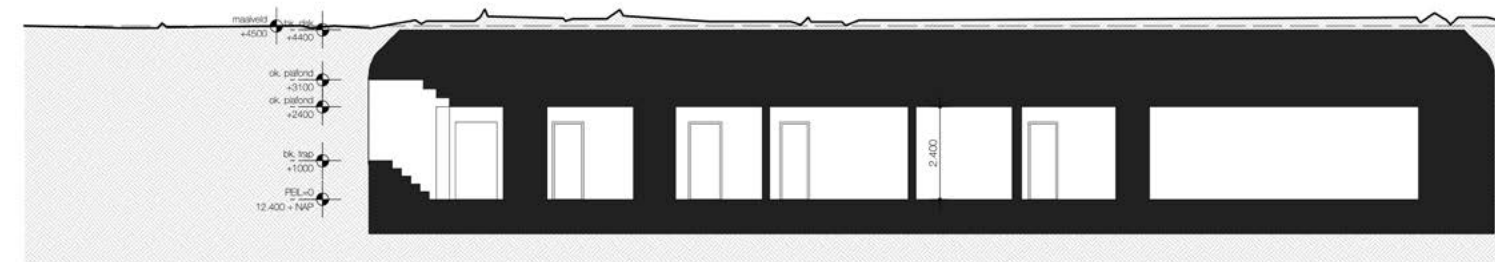

Van Stolkpark tussen Belvédèreweg en Duinweg

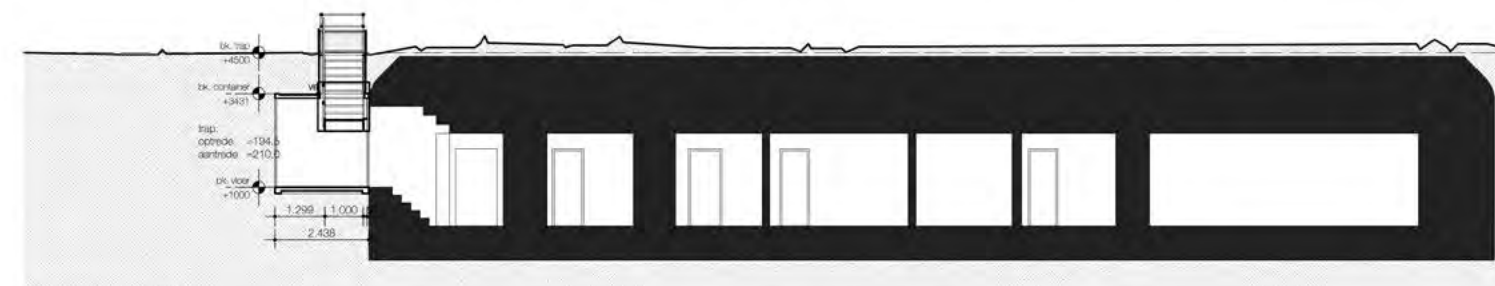
Ontwerp: Queeste architecten

Om de ondergrondse Atlantikwall-bunker integraal toegankelijk te maken, wordt aan de buitenzijde een trap toegevoegd. De modulaire container sluit mooi aan bij de gestandaardiseerde bunker. Maar het is de onzichtbaarheid van de toevoeging die het voorstel een sterke oplossing maakt. Een gecamoufleerde nieuwe toegang, onopvallend in het duinlandschap van de Scheveningse Bosjes.

langsdoorsnede bestaand
buitenwanden bunker: gewapend beton

langsdoorsnede nieuw
afwerking nieuw staal: thermisch verzinkt
afwerking containers: bestaande afwerking handhaven

Vledderstraat 9-123 en Hengelolaan 182-394

Ontwerp: Vanschagen Architecten

Deze verduurzaming van portiekflats uit de jaren '50 is een geslaagde interpretatie van de kenmerken van de originele gevels. De nieuwe luifels bij de portieken en grotere balkons vormen een geslaagde wijziging aan het gevel- en straatbeeld.

	Jaarverslag	
A	Bagijnestraat 12	2021-2022 72
B	Spui 3 (Universiteit Leiden)	2023 74
C	Visafslagweg 1BIS	2019-2020 76

Gerealiseerd

De transitie van papier naar steen:
De resultaten van gerealiseerde plannen uit vorige jaarverslagen

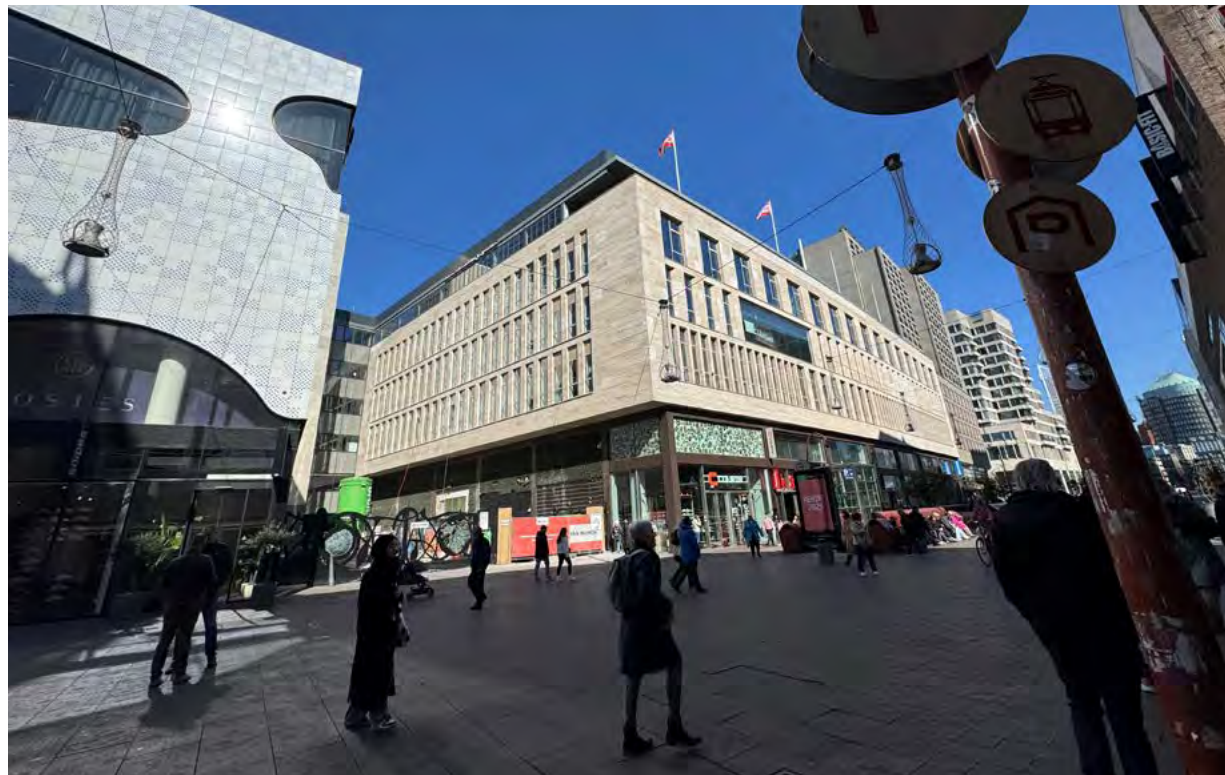
Bagijnestraat 12

Ontwerp: MBW architecten

Spui 3 (Grote Marktstraat) Universiteit Leiden

Ontwerp: LIAG architecten en bouwadviseurs

Visafslagweg 1BIS

Ontwerp: DAVL Studio

Cijfers

Adviezen commissie

Jaartal	Totaal
2024	342

Adviezen voorbereid door de afdeling

Jaartal	Totaal
2024	3.542

Collegiale overleggen

Jaartal	Totaal	Afdeling	MZ	WSO
2024	44	49*	23	37

* De afdeling behandelt collegiale overleggen veelal per telefoon, mail en online

WSO: intern overleg tussen de Adviescommissie en de afdeling Stedenbouw & Planologie
MZ: intern overleg tussen Monumentenzorg en de Adviescommissie

Den Haag